
Mudanzas e interferencia no sistema de conectores concesivos do galego escrito moderno

Xosé Ramón Freixeiro Mato
Universidade da Coruña

Resumo:

No galego escrito moderno producíronse diferentes mudanzas no ámbito das expresións conectores contraargumentativas de carácter concesivo. En canto que unhas foron ficando como arcaísmos ou mesmo desapareceron, outras xurdiron e estenderon o seu uso escrito nos últimos séculos, destacando a irrupción da forma *malia (que)* con grande forza no século precedente. Así mesmo, ao lado do conector concesivo prototípico desde a época medieval *aínda que*, apareceu modernamente *anque* tamén con grande vigor na lingua oral e escrita. Nesta e noutras formas que se examinan no presente artigo non resulta difícil acharmos sospeitas de interferencia.

Palabras chave:

Conectores concesivos, contraargumentación, interferencia, galego escrito.

Abstract:

In modern written Galician different changes have taken place within the connective counterargumentative expressions of concessive nature. While some of them remained as archaic forms or even dissappeared, new expressions have appeared and for the last two centuries they are widely used in written form; this is the case of malia (que), that has achieved big strength in recent times. Likewise, along with the prototypical concessive connective from the Middle Ages aínda que, in modern times a new form anque has appeared in oral and written language. But this and other forms examined in the present article are thought to be cases of interference from Spanish.

Key words:

Concessive connectives, counterargumentation, interference, written Galician.

1. Introducción: os conectores concesivos

Fronte aos conectores que introducen argumentos fortes, e que se adoitan denominar adversativos, existe outro grupo de conectores que se caracterizan por introduciren argumentos débiles, isto é, argumentos que non teñen a forza suficiente como para imporen a conclusión que deles se derivaría. Estes conectores veñen sendo denominados concesivos. Uns e outros están directamente relacionados, pois todos son contraargumentativos. A diferenza fundamental entre as cláusulas concesivas, en que estes conectores interveñen, e as adversativas radica no argumento que se destaca, constituíndo a concesividade e a adversatividade máis un expoñente da

capacidade humana para expresar de maneira diferente un mesmo concepto (Garachana 1998: 596). Como afirma Fuentes (1998: 17), a adversación e a concesión están moi próximas, porque en ambos os casos temos unha antiorientación argumentativa; mais en tanto que na adversación só se produce tal antiorientación sen máis, na concesión preséntase unha implicación causal violada.

Os conectores concesivos introducen normalmente o primeiro segmento da construción, a sinalaren así o carácter contraargumentativo da relación desde o primeiro momento, en canto que os conectores adversativos, por introduciren o segundo segmento, non sinalan ese valor contraargumentativo desde o inicio, senón que poñen o acento no xuízo que xustifica a ruptura dunha expectativa, marcando dese modo o contraste entre os dous xuízos. Ao se referiren sempre a un argumento previo, os conectores adversativos posúen valor anafórico, que contrasta co valor catafórico dos concesivos, pois normalmente, nas construcións prototípicas, apuntan a unha información posterior. De forma resumida, as principais características dos conectores contraargumentativos que serven para diferenciaren os adversativos dos concesivos son as seguintes, de acordo con Garachana (1998: 600): (i) tanto os conectores concesivos como os adversativos sinalan a ruptura dunha expectativa; (ii) os concesivos introducen a primeira cláusula da relación contraargumentativa e os adversativos a segunda; (iii) os concesivos marcan desde o inicio o carácter contraargumentativo da construción e os adversativos fano ao comezo do segundo enunciado; (iv) os concesivos introducen unha presuposición e anuncian a súa falta de validez nun contexto determinado, en canto que os adversativos subliñan o contraste propio das estruturas contraargumentativas ao introduciren un enunciado que invalida unha presuposición presentada previamente; (v) os concesivos posúen valor temático e os adversativos remático; e (vi) os concesivos teñen valor catafórico e os adversativos anafórico.

2. Os casos de *aínda que/unque* e *a pesar de (que)/pese a (que)*

O conector concesivo prototípico en galego é *aínda que*, coa súa variante *inda que*, formas que partillaron usos orais e escritos con *unque* nos últimos séculos de vida do idioma. Esta forma *unque*, tamén usada actualmente na oralidade, mais eliminada da norma na última revisión de 2003, foi con moita frecuencia cuestionada canto á súa lexitimidade como forma autóctona. Nun documento galego de fins do século XV “em que é claramente sensível a influencia castelhana” Maia (1997: 873) rexistra “as formas *avn que*, *avnque* com valor de conjunção concessiva, equivalente a ‘aínda que, embora’”, que “devem interpretar-se como castelhanismos”. Por outra parte, no corpus trecentista estudado por Mattos e Silva (1989: 717) só se documentan como conectores concesivos *como quer que*, *aínda que e*, excepcionalmente, *pero*, en tanto que Huber (1986: 269) ofrece a seguinte listaxe para a lingua antiga: *aínda que*, *bem que*, *(en) como quer que*, *macar*, *macar que*, *nom*

embargando (embargante) que, que = aínda que, pero, pero que, posto que, (en) que sempre. Entre estas formas non figura *anque*.

No entanto, nunha antoloxía de textos galegos dos séculos escuros (véxase *SEI*) xa se rexistran 33 ocorrencias de *anque* por dúas de *aínda que* e outras dúas de *inda que*, o que demostra o predominio da primeira na altura. Esta forma *anque* é tamén totalmente dominante no século XIX, onde aparece así mesmo atestada por escrito desde o primeiro momento a forma castelá *aunque* directamente. Neste mesmo sentido, as gramáticas decimonónicas só citan *anque* como conxunción, ben adversativa, ben concesiva, mais non aparece (*a*)*inda que* (Saco 1968: 135, Cuveiro 1868: 37, Valladares 1970: 112). O texto do cancionero popular de Pérez Ballesteros vai fornecer moitísimas atestacións da forma *anque*, tantas que non se rexistra a tradicional *aínda que* ou *inda que*. Nos textos da gramática de Mirás a forma única utilizada é *anque*, con seis ocorrencias, sen que tampouco apareza rexistrada *aínda que*. Porto Rey (2000: 103) xa dá entrada a *anque* como conxunción no seu dicionario a fins do século XIX, tanto con valor concesivo ('aunque, a pesar de que') como adversativo ('sin embargo, no obstante'). E o dicionario inconcluso da Real Academia Gallega (1913: 179) afirma a respecto da entrada 'anque':

Corrupción de la conj. castellana *aunque*. La voz *anque* entró en tiempos relativamente modernos, con tanta fuerza en nuestro idioma, que es ya imposible prescindir de ella en el Diccionario, pues úsala no sólo el vulgo, sino también los literatos con la misma frecuencia que la loc. *inda que* y *aínda que*, únicas que debían emplearse, por ser las genuinamente gallegas.

Ao longo da segunda metade do século XX, a pesar do uso de *anque*, *inda que* e *aínda que*, todas elas admitidas nas normas de 1982, vaise optando progresiva e maioritariamente pola última naquelas obras cunha maior preocupación lingüística, tanto por se tratar dunha forma incuestionada canto á súa lexitimidade e autoctonía como por *anque* resultar sospeitosa de castellanismo (< *aún que*), aínda que tampouco se poida negar que se puidese ter xerado por un proceso fonético derivado da redución de *aínda que*. Así, Ferreiro (1999: 372, nota) afirma que a "forma popular *anque* seguramente procede dunha adaptación do esp. *aunque*; con todo, non se pode rexeitar totalmente a hipótese de que proceda dunha redución popular de *aínda que*". Mesmo explicitamente se dubida da súa autoctonía nas propias normas cando na penúltima edición se dicía que de "*aínda que* e de *inda que* (e tamén de *eínda que*) hai testemuños antigos", mais de *anque* "non coñecemos documentación ata Sarmiento", tirando en conclusión que tanto

aínda que como *inda que* son formas galegas. É discutible, en cambio, que o sexa *anque*. A falta de exemplos antigos e a coincidencia co castelán vulgar *anque* (= *aún que*) son feitos que a fan sospeitosa de castellanismo (Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega 1995: 183).

No *Estudo crítico* da AGAL apóstase pola forma plena en calquera caso, independentemente da posíbel autoctonía da forma reducida:

a forma *anque*, bastante moderna, parece vinculada ao español *aunque* ou à forma vulgar española *anque*. No entanto, mesmo que se pensase ser variante legítima a partir de *aínda que*, debería-se preferir esta última por ser a forma plena (Associaçom Galega da Língua 1983: 123).

A forma *anque*, finalmente, é suprimida das normas na última revisión de 2003, acabándose desta maneira coa polémica arredor dunha forma tan sospeitosa de se tratar dunha interferencia do español como innecesaria no modelo de galego culto actual, pois co seu mesmo valor existen as variantes lexítimas *aínda que* e *índa que*; a pesar de que esta última ten sido percibida como forma máis popular, tanto na fala como na nosa tradición escrita ambas conviven, consagradas tamén na norma. No entanto, no modelo de lingua literaria que se foi conformando nas últimas décadas *aínda que* conseguiu asentarse como forma dominante.

Por último, canto ao seu valor pragmático, en contra de *mais* ou *pero*, que introducen a información que se presenta como máis poderosa do punto de vista argumentativo e que en consecuencia inclina o signo da conclusión na súa mesma dirección, o conector *aínda que* opón as informacións manexadas de maneira diferente: presenta unha información admitindo a súa posíbel importancia como obstáculo potencial, isto é, ‘concede’ a existencia dunha obxección ou contraargumento posíbel (de aí o seu valor concesivo), mais asemade sinala que tal obxección constitúe un impedimento só presumíbel, pois non chega a constituír un obstáculo suficientemente forte como para impedir que se cumpra o expresado pola cláusula principal (Montolío 2001: 52). De acordo coas implicaturas conversacionais de Grice (1975), en casos como (1) poderíase concluír que o Xurxo vai ser contratado para un determinado traballo, pois o *mais* introduce o argumento máis forte, en tanto que dun enunciado como (2) a conclusión sería a contraria por o argumento introducido por *aínda que* non posuír a forza suficiente como para se impor:

(1) *O Xurxo non é moi traballador, mais é de confianza.*

(2) *Aínda que o Xurxo é de confianza, non é moi traballador.*

Outras expresións especializadas en introduciren argumentos débiles son *a pesar de (que)* e *pese a (que)*, que presentan a particularidade de poderen ir seguidas, sen a presenza de *que*, dunha frase nominal ou dun infinitivo (*a pesar da chuvia, pese a aprobaras*). Debido á transparencia léxica dos constituíntes *pesar* e *pese*, co seu significado de ‘obstáculo posíbel’, estes dous conectores contraargumentativos

semellan establecer un contraste máis forte entre os segmentos discursivos do que *aínda que*, aparecendo tamén con maior frecuencia nas situacións que implican a presenza do indicativo, isto é, en contextos factuais. Na realidade, resulta moi pouco frecuente a combinación destes conectores co modo subxuntivo e mesmo se converte en pragmáticamente desaconsellábel cando a forma verbal expresa un feito irreal contrario á experiencia, como mostra (3b):

- (3) a) *Ninguén estaría disposto a compralo por ese prezo, aínda que tivese moitos cartos.*
 b) *#Ninguén estaría disposto a compralo por ese prezo, a pesar de que tivese moitos cartos.*

Estes conectores non se adecúan, pois, á expresión da contrafactualidade nin tampouco da hipótese, non resultando por tanto apropiadas as construcións en que aparecen xunto a un verbo en presente de subxuntivo orientado cara á futuridade, como acontece en (4b):

- (4) a) *Aínda que chova mañá, irei contigo.*
 b) *#A pesar de que chova mañá, irei contigo.*

Só cando o subxuntivo alterna en distribución libre co indicativo é que existe a posibilidade de que estes conectores vaian co verbo en subxuntivo; e esta alternancia libre de modos prodúcese cando a cláusula subordinada expresa feitos reais, non hipotéticos, que se poden presentar como datos novos dun punto de visto informativo (con indicativo) ou ben como información presuntamente coñecida polo interlocutor ou información non relevante para esa situación concreta (con subxuntivo), aínda que mesmo así o máis normal é usarmos *aínda que* (Montolío 2001: 60). Partillan estes conectores con *aínda que* a tendencia a ocuparen a primeira posición da cláusula bipolar que contribúen a construír, o que implica presentaren primeiro o tema que despois se comentará e que concluirá na segunda parte da cláusula, producíndose así unha estreita ligazón sintáctica e semántica entre ambas as partes.

Nin *a pesar de (que)* nin *pese a (que)* figuran entre o catálogo das locucións concesivas da época medieval, como se viu anteriormente, e nos textos dos séculos escuros non demos con exemplos de *a pesar de (que)*, mais si un, algo dubidoso, de *pese a* nas “Décimas...” de Martín Torrado de principios do XVII, aínda que nunha frase feita (*pes’a tal*). No século XIX, no entanto, non demos localizado ningún caso de *pese a (que)* e si varios de *a pesar de (que)*, a predominaren aqueles

que carecen da conxunción e coa dupla posibilidade de representación gráfica, aglutinada ou non, dos elementos iniciais. Con posterioridade ao século XIX tamén comezou a ser utilizada a forma *a pesares de* por aparición do *-s* (ou neste caso *-es*) analóxico propio de moitos adverbios. Aínda que existiron vacilacións canto á representación aglutinada ou non de *a pesar de (que)* e diferentes propostas ao respecto, a norma actual consagra a forma non aglutinada.

Mais se a forma *a pesar de (que)* é unanimemente admitida como lexítima en galego, para alén da súa representación gráfica, non acontece o mesmo con *pese a (que)*, facilmente prescindíbel dado o seu escaso uso na tradición escrita, como se viu. Así, para a Associação Galega da Língua (1983: 123) débese “rejeitar a locuçon *pese a que*, espanholismo, pola legítima *apesar (de) que*”. Aínda que figura nalgunhas gramáticas publicadas no último período, en consonancia coa súa inclusión na norma oficial (Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega 1995: 184), porén xa non foi incluída noutras (Costa / González / Morán / Rábade 1988: 301, Freixeiro 2000: 585) e finalmente tamén foi eliminada da norma (Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega 2003: 184). Mais, con todo, aínda hoxe ten certo uso escrito, que debería ir desaparecendo en boa lóxica.

3. O declive de *mais que* e a irrupción de *malia (que)*

Para alén dos reaxustes producidos no sistema de conectores concesivos e adversativos do galego-portugués medieval (Mattos e Silva 1984 e 1989: 663-719; Ferreiro 1999: 369-372; Gómez Clemente 1991), coa desaparición de expresións concesivas como *macar, pero que* e outras, no século XIX vigoraba a expresión *mais que* como conector contraargumentativo no galego escrito. Saco Arce (1868: 137) recóllea na súa gramática, afirmando explicitamente: “*Mais que*, aunque, por más que... v. g. *Mais que non queiras, has d’ir alá*, aunque no quieras, has de ir allá”. E tamén se atesta nos textos literarios da altura:

(5) a) *Ven á min, non tomes pena, / Que has d’ir á San Pedro Martir, / Mais que boys e vacas venda...* (Rosalía, FN 82).

b) *Inda mais, si un leva o carro / Maisque nel leve un enfermo / Fanlle pagar por pasar / Si non llo cian cun leño!* (Pintos, GG 30).

Mais en tanto que esta expresión concesiva vai desaparecendo silandeiamente, outra partícula de orixe un tanto escura vai ir adquirindo modernamente funcións de conector contraargumentativo con valor concesivo. Trátase de *malia (que)*, que goza na actualidade de grande vitalidade cando menos na lingua escrita. Ferreiro (1999: 366) aventura que se formou “probabelmente a partir do adv. *mal*”, hipó-

tese en parte coincidente con Saco Arce (1868: 140), quen cita *malia* entre as interxeccións con estas palabras: “*Malia (mal haxa)* imprecacion, mal haya; v. g. *malia quen-o dixo!* mal haya el que lo dijo!”; a seguir cita “*Benia (ben haxa)* bien haya, v. g. *Benia il, dichoso él!*”. Con este significado adoita aparecer nos textos decimonónicos. Porén, nunha obra de fins do século XIX, *Rayolas* de Carré Aldao, xa parece apuntar cara ao valor de conector contraargumentativo, unhas veces formando a locución *malia a* ou *malia de* e outras como forma simple, a iniciar dese modo un proceso de gramaticalización que se consolidaría posteriormente.

Xa no século XX, Lugrís (1931: 84) aínda recolle *malia* como interxección, contracción “de *mal haxa*”, mais non como conxunción. Porén, Carré Alvarellos (1967: 126) cita *malia* entre as conxuncións condicionais (*sic*) e tradúcea para o castelán por “a pesar”, sendo talvez a primeira ocasión en que nunha gramática se explicita o seu valor concesivo; no sucesivo xa será habitual nas gramáticas galegas a inclusión de *malia* entre as preposicións (e interxeccións) e da locución *malia que* entre as conxuncións, o mesmo que vai acontecer nos dicionarios de Eladio Rodríguez, Franco Grande, Xerais, Estravís, RAG, VOLGa etc., a se incorporar tamén timidamente á lingua literaria da segunda metade do XX. No entanto, nun percorrido por algunhas obras da primeira parte da anterior centuria non demos con casos de uso desta expresión; tamén na segunda parte dela son frecuentes as obras en que non aparece, o mesmo que acontece aínda na actualidade. Mais non cabe dúbida de que é agora cando máis se está a estender o uso de *malia* e *malia que* na lingua escrita, irrompendo con grande forza como conector contraargumentativo de valor concesivo, explicábel a partir do valor interxectivo inicial (*mal haxa!*) e do contido léxico de *mal*, con certo paralelismo co que aconteceu con *a pesar de (que)*. Igual que este conector, con que semella manter unha maior proximidade, *malia que* pode combinar co verbo en indicativo ou en subxuntivo e pode igualmente ter unha función temática (6) ou remática (7), sendo se cadra aínda máis frecuente a utilización de *malia* seguido de infinitivo (8):

(6) *Malia que* chovía moi forte, saíu a dar un paseo.

(7) Irei á romaría *malia que* faga mal tempo.

(8) *Malia* chegarmos tarde, atendeunos igual.

Con todo, e mesmo a pesar da singularidade desta forma dentro dos romances peninsulares, pois non existe equivalente en español, portugués ou catalán, non deixa de presentarse como sospeitosa de interferencia, pois a súa xénese resulta máis explicábel desde o español *mal haya* que desde o galego *mal haxa*, coa posibilidade, por tanto, de se tratar dun castelanismo en orixe.

4. A tímida aparición de *embora* e a consolidación de *se ben (que)*

Outra expresión que acabou por se gramatizar como conector contraargumentativo no sistema lingüístico galego-portugués é *embora*, hoxe de uso común na lingua portuguesa, recollida nas gramáticas actuais como conxunción concesiva prototípica (Cunha / Cintra 1991: 582), e con algunha presenza, aínda que mínima, en galego. Achamos esta forma en Sarmiento como contracción de *en boa hora* en varias ocasións, como na seguinte: *Estas son as novas, / embora as contemos; / agora, compadre, / containos, vos prego* (Sarmiento, C 136). O propio autor explica a palabra resaltada neste cantar: “*Embora por en buena hora lo contemos*” (Sarmiento 1970: 459). Este sentido, oposto a *en má hora*, era o que posuía “na lingua antiga”, como afirma Nunes (1989: 346), que cita Gil Vicente (*Gonçalo, venhas embora*); mais xa no mesmo século XVI se rexistra en territorio portugués como conector concesivo equivalente a *ainda que* (Cunha 1991: 291). Na lingua escrita galega do século XIX achamos algún uso moi esporádico de *embora*, mais non como conector concesivo, e na primeira parte do século XX algún exemplo xa con este valor, aínda que moi esporádico:

(9) *Non sei qué ten a natureza nestas encañadas fondas onde o sol entra pouco, que somella que se recolle en sí mesma e fica calada, **embora** muda e todo estea falando de cote a todos os sentidos do home...* (Risco, PDP 224).

O *Gran Diccionario Xerais da Lingua* (2000, s. v.) recolle *embora* cunha segunda acepción que di: “Serve como elemento intensificador da acción en verbos como *marchar* ou *irse* (*ese xa marchou embora*)”, valor que Forneiro (2004: 104) acha rexistrado no romanceiro galego, en casos como *trepa moito embora, vai-te bem embora, quedarás embora* ou *marcha em boa hora*, pertencentes a diferentes puntos da provincia da Coruña e de Lugo. Mais non inclúe este dicionario, nin en xeral os outros dicionarios galegos, o valor de *embora* como conector concesivo, valor que, no entanto, si figura recollido no *Dicionário da Língua Galega* de Alonso Estravís (1986, s. v.). A Associação Galega da Língua (1983: 123), por súa parte, suxire que a “língua literaria nom deveria desconhecer, acaso, o uso de *embora* (sempre com subjuntivo), hoje habitual em luso-brasileiro, mas non ausente ja da tradición medieval”; esta última afirmación, porén, non semella corponderse coa realidade. Por outra parte, Frías (1999: 81) afirma que en Ibias e Calabor se rexistra *embora* entre as conxuncións, aínda que non nos fornece exemplos; e algunhas gramáticas aparecidas nas últimas décadas inclúen esta partícula na relación de nexos conxuntivos con valor concesivo (véxase Costa / González / Morán / Rábade 1988: 301; e Freixeiro 2000: 585), aínda que ficou á marxe da última revisión normativa de 2003. A escasa tradición no uso deste conector e a súa ausencia da lingua oral fan que non sempre se respecte a súa utilización con subxuntivo, preceptiva en portugués, onde realmente funciona na lin-

gua oral e escrita e desde onde se estende, aínda que moi timidamente, a súa penetración no galego escrito.

Outro conector concesivo utilizado no galego escrito, e con maior uso e tradición do que o anterior, é *se ben (que)*. En tanto que o conector concesivo prototípico *aínda que*, como se viu, combina tanto con indicativo como con subxuntivo, *se ben (que)* só aparece co modo indicativo, feito que lle impide introducir contraargumentacións continxentes ou virtuais; non pode, por tanto, orientarse cara ao futuro, posibilidade que presenta *aínda que*. Así pois, o conector *se ben (que)* só pode introducir cláusulas en indicativo correspondentes a proposicións factuais, que xa se produciron ou que se producen habitualmente (Montolío 2001: 54):

(10) *Iso aconteceu hai moito tempo, se ben (que) aínda hoxe é recordado por moita xente.*

Canto á súa penetración na lingua escrita, non aparece na relación de expresións concesivas da época medieval, a que antes se aludiu, nin tampouco achamos exemplos gramaticalizados no galego medio, mais si no século XIX, aínda que habitualmente so a forma *si ben*, co primeiro elemento castelanizado e sen a presenza da conxunción *que*; porén, non falta algún exemplo de *se ben (que)*. Curiosamente esta fórmula conectora non adoita figurar entre as conxuncións concesivas das gramáticas galegas, sendo tan só incluída en Costa / González / Morán / Rábade (1988: 301) e en Freixeiro (2000: 585); tampouco foi recollida nas normas oficiais (Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega 1995: 184; 2003: 184); as gramáticas portuguesas adoitan recollela entre as conxuncións concesivas so a forma *se bem que* (véxase Cunha / Cintra 1991: 582). Mais, con todo, a súa presenza na lingua galega escrita actual é facilmente constatábel e mesmo relevante.

5. Conclusión

No ámbito dos conectores contraargumentativos concesivos do galego escrito producíronse varias mudanzas ao longo da súa evolución histórica, tanto no sentido de desapareceren certas unidades conectivas (caso de *macar (que)*, *pero (que)* ou *mais que*) como no de xurdiren outras novas (como *anque*, *a pesar de (que)*, *pese a (que)*, *se ben (que)*, *malia (que)* ou *embora*). Estas mudanzas tiveron lugar dentro dun período histórico de forte castelanización en que se deron constantes interferencias da lingua de poder nos diferentes ámbitos da expresión lingüística, de modo que semella lóxico supormos que estas tamén afectarían ese tipo de conectores, de grande uso na lingua. Neste sentido, *aínda que* e a súa variante *inda que* posúen toda a lexitimidade como formas galegas, se ben que a primeira, por se tratar dunha forma plena, semella máis recomendábel no modelo de lingua culta, en tanto que *anque*,

xa desbotada da norma, debe ser rexeitada, tanto se se tratar dunha derivación popular de *aínda que*, por desnecesaria, como se for unha redución vulgar do castelán *aunque*, o que semella máis probábel. Por outra parte, canto á parella de expresións conectivas aparecidas con posterioridade ao período medieval *a pesar de (que)* e *pese a (que)* (e tamén as correspondentes parentéticas *a pesar de todo* e *pese a todo*), que posúen unha mesma base lexical e por tanto serven de igual modo para estableceren un contraste máis forte entre os dous argumentos do que *aínda que*, a presenza maioritaria de *a pesar de (que)* (e *a pesar de todo*) converte en desaconsellábel a minoritaria *pese a (que)* (e *pese a todo*), sospeitosa de se tratar dun castelanismo e tamén excluída da norma na súa última revisión. Finalmente, canto a outros conectores concesivos, practicamente desaparecido o decimonónico *mais que*, foron aparecendo modernamente outros como *se ben (que)*, de uso restrito mais con certa presenza, *malia (que)*, que vai adquirindo forza progresiva na lingua escrita, e *emboira*, timidamente incorporado ao ámbito escrito maiormente por influencia do portugués; destes últimos é *malia (que)* o que presenta un maior vigor e ao mesmo tempo o que levanta algunhas sospeitas de interferencia castelanista.

Referencias bibliográficas

- Associação Galega da Língua (1983): *Estudo crítico das Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (A Coruña: AGAL).
- Carré Alvarellos, Leandro (1967): *Gramática gallega* (A Coruña: Moret).
- Costa, Xoán Xosé / M^a dos Anxos González / César Carlos Morán / Xoán Carlos Rábade (1988): *Nova gramática para a aprendizaxe da lingua* (A Coruña: Vía Láctea).
- Cunha, Antônio Geraldo da (1991) [1982]: *Dicionário Etimológico Nova Fronteira da Língua Portuguesa* (Rio de Janeiro: Nova Fronteira).
- Cunha, Celso / Lindley Cintra (1991): *Nova Gramática do Português Contemporâneo* (Lisboa: Sá da Costa).
- Cuveiro Piñol, Juan (1868): *El habla gallega. Observaciones y datos sobre su origen y vicisitudes* (Pontevedra: Imprenta de José Antúñez y Cía).
- Ferreiro, Manuel (1999) [1995]: *Gramática histórica galega. I. Fonética e Morfosintaxe* (Santiago de Compostela: Laiovento).
- Forneiro, José Luís (2004): *Allá em riba un rey tinha una filha. Galego e castelano no romanceiro da Galiza* (Ourense: Difusora).
- Freixeiro Mato, Xosé Ramón (2000): *Gramática da Língua Galega. II. Morfosintaxe* (Vigo: A Nosa Terra).

- Frías Conde, Francisco Xavier (1999): *O galego exterior ás fronteiras administrativas* (Xixón: vtp).
- Fuentes Rodríguez, Catalina (1998): *Las construcciones adversativas* (Madrid: Arco Libros).
- Garachana Camarero, Mar (1998): “La noción de preferencia en la gramaticalización de *ahora (que), ahora bien, antes, antes bien y más bien*”. En Cifuentes Honrubia, J. L. (ed.): *Estudios de Lingüística Cognitiva*. Vol. 2: 593-614 (Alicante: Universidade de Alicante).
- Gómez Clemente, Xosé María (1991): “Notas sobre a expresión concesiva no galego medieval”. En Brea, M. / Fernández Rei, F. (coords.): *Homenaxe ó profesor Constantino García*. Vol. 1: 179-198 (Santiago de Compostela: Departamento de Filoloxía Galega / Universidade).
- Grice, Herbert Paul (1975): “Logic and conversation”. In Cole, P. & Morgan, J. L. (orgs.): *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, 41-58 (Nova Iorque: Academic Press).
- Huber, Joseph (1986) [1933]: *Gramática do Português Antigo* (Lisboa: Calouste Gulbenkian).
- Lugrís Freire, Manuel (1931) [1922]: *Gramática do Idioma Galego* (A Coruña: Moret).
- Maia, Clarinda de Azevedo (1997) [1986]: *História do Galego-Português. Estado lingüístico da Galiza e do Noroeste de Portugal desde o século XIII ao século XVI (Com referência à situação do galego moderno)* (Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian / Junta Nacional de Investigação Científica e Tecnológica).
- Mattos e Silva, Rosa Virgínia (1984): “*Pero e porém*: mudanças em curso na fase arcaica da língua portuguesa”. *Boletim de Filologia*, 29: 129-152.
- Mattos e Silva, Rosa Virgínia (1989): *Estruturas trecentistas. Elementos para uma gramática do Português Arcaico* (Lisboa: Imprensa Nacional-Casa da Moeda).
- Montolío Durán, Estrella (2001): *Conectores de la lengua escrita* (Barcelona: Ariel).
- Nunes, José Joaquim (1989): *Compêndio de Gramática Histórica Portuguesa* (Lisboa: Clássica).
- Pintos, GG = Pintos, Xoán Manuel (1981) [reproducción facsimilada da edición de 1853]: *A gaita gallega tocada polo gaiteiro, ou sea, Carta de Cristus para ir dependendo a ler, escribir e falar ben a lingua gallega, e ainda mais* (A Coruña: La Voz de Galicia).
- Porto Rey, Francisco (2000): *Diccionario gallego-castellano* [ed. de María Jesús Bugarín López e Begoña González Rei] (A Coruña: Real Academia Galega).

- Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega (1995): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (Vigo: ILGA / RAG).
- Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega (2003): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (Vigo: ILGA / RAG).
- Real Academia Gallega (1913): *Diccionario gallego-castellano* (Coruña: Imprenta y Fotograbado de Ferrer).
- Risco, PDP = Risco, Vicente (1979) [1928]: *O porco de pé* (Vigo: Galaxia).
- Rosalía, FN = Castro, Rosalía de (1982) [reproducción facsimilada da edición de 1880]: *Follas novas. Versos en gallego precedidos de un prólogo por Emilio Castelar* (Sada / A Coruña: Edición do Castro / Real Academia Galega).
- Saco Arce, Juan A. (1868): *Gramática gallega* (Lugo: Imprenta de Soto Freire).
- Sarmiento, C = Mariño Paz, Ramón (ed.) (1995): Fr. Martín Sarmiento, *Coloquio de vintecatros galegos rústicos* (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega).
- Sarmiento, Fr. Martín (1970): *Colección de voces y frases gallegas*. Edición e estudo de J. L. Pensado (Salamanca: Universidad de Salamanca).
- SEI = Freixeiro Mato, Xosé Ramón (ed.) (1996): *A Nosa Literatura*. Vol. 7. *Os séculos escuros e a Ilustración galega. Antoloxía* (Vigo: A Nosa Terra).
- Valladares, Marcial (1970) [1892]: *Elementos de gramática gallega* (Vigo: Galaxia).